

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

**УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ
ПОГРАНИЧЧЯ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ,
МОВНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КРИТЕРІЇ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ**

Монографія

ЛЬВІВ 2020

Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення: монографія / [від. ред. І. Патер; упоряд.: О. Муравський, М. Романюк]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 348 с.

У колективній монографії проаналізовано етнополітичні та соціокультурні проблеми на угорсько-українському пограниччі в історичній ретроспективі. Розглянуто специфіку формування сучасного українсько-угорського кордону, досліджено процес його творення в історичній та суспільній пам'яті місцевого населення. Всебічно розкрито рецепції кордону в повсякденних практиках мешканців прикордонних територій, розглянуто мовні, етнографічні й релігійні критерії самоідентифікації місцевого населення, а також проаналізовано динаміку міжнаціональних відносин на сучасному угорсько-українському прикордонні.

Для істориків, політологів, мовознавців та всіх, хто цікавиться новітньою історією України.

The Hungarian-Ukrainian Borderlands: Ethnopolitical, Linguistic, and Religious Criteria of Self-identification of the People: a Monograph / [resp. ed. Ivan Pater; Comps.: Oleh Muravskiyi, Mykhailo Romaniuk]; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2020. 348 p.

The collective monograph deals with the ethnopolitical and sociocultural issues on the Hungarian-Ukrainian borderlands in historical retrospect. The features of the formation of the modern Ukrainian-Hungarian border are considered, as well as the process of its creation in the historical and social memory of the local population. The research comprehensively reveals the reception of the border in daily practices of the residents, investigates the linguistic, ethnographic, and religious criteria of self-identification of the local population, analyzes the dynamics of international relations on the modern Hungarian-Ukrainian border.

For historians, political scientists, linguists, and everyone interested in the contemporary history of Ukraine.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор Степан Качараба
доктор історичних наук, професор Орест Красівський
доктор історичних наук, доцент Роман Чмелик

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 24 грудня 2020 р.)

*НДР виконана в межах Цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні
ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»*

ЗМІСТ

Угорсько-українське пограниччя: міжкультурний діалог та етнополітичні проблеми (замість передмови)	5
--	---

РОЗДІЛ I. УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН: ФОРМУВАННЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Угорсько-український державний кордон: історія і сучасний стан (<i>Юрій Тишкун</i>)	9
Берегове на українсько-угорському пограниччі: міфи та історія (<i>Леонтій Войтович</i>)	21
Користування часовими поясами як вияв фантомної межі у свідомості мешканців Закарпатського пограниччя (<i>Степан Черничко, Чілла Фединець</i>)	56

РОЗДІЛ II. УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПОГРАНИЧЧЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Похід угорського короля Людовика I Анжуйського на Русь 1352 року: дискусійні моменти (<i>Ілля Паршин</i>)	73
Угорська шляхта північно-східних комітатів на роздоріжжі релігійної конверсії ранньомодерної доби (<i>Оксана Ферков</i>)	80
Союз визволення України та закарпатські українці (1914–1918) (<i>Іван Патер, Ірина Каранда</i>)	91
Обставини формування закарпатської угорської спільноти після Першої світової війни (<i>Імре Сакал</i>)	106
Війна за спадщину святого Іштвана: збройний конфлікт у Карпатській Україні в середині березня 1939 року (<i>Олександр Пагіря</i>)	118
Масові етнічні репресії на Закарпатті в період становлення радянської влади (1944–1946) (<i>Єлизавета Молнар Д.</i>)	154

РОЗДІЛ III. ЕТНОГРАФІЧНІ ТА МОВНІ ІНДИКАТОРИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

З історії вивчення слов'янського впливу на угорські говори Закарпаття (<i>Вільмош Газдаг, Наталія Лібак</i>)	167
Українська мова Закарпаття: система дієслова (друга половина XVIII – початок XIX століття) (<i>Ольга Заневич</i>)	178
«Угроруські» народні пісні XIX століття як джерело вивчення традиційних символів українців (<i>Оксана Сімович</i>)	187

Українсько-угорські взаємозв'язки і взаємовпливи на прикладі традиційного народного вбрання долинян Закарпаття кінця XIX – першої половини XX століття (<i>Василь Коцан</i>)	209
Закарпаття у працях угорських дослідників (кінець XIX – перша половина XX століття): історія, етнографія, мова (<i>Єлизавета Барань, Адальберт Барань</i>)	221

РОЗДІЛ IV. СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ, КУЛЬТУРНІ Й ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ ПОГРАНИЧЧЯ

Ідеї сепаратизму серед угорців Закарпаття: міфи та реальність (<i>Олег Муравський, Богдан Гудь</i>)	235
Міжнародно-правова база транскордонної співпраці України й Угорщини (<i>Єва Кіш</i>)	242
Статус української, угорської та інших мов на території сучасного Закарпаття: порівняльний аналіз (<i>Аніко Берегсасі, Чілла Фединець, Степан Черничко</i>)	254
Викладання угорської мови як (другої) іноземної в загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття (<i>Аніко Берегсасі, Аніта Марку, Аніко Чурман-Пушкаш</i>)	268
До питання «націоналізації» образів угорських історичних героїв в українській народній прозі Закарпаття (<i>Леся Мушкетик</i>)	277
Роман і закарпатська угорська література після розпаду СРСР (<i>Василь Чордаш</i>)	289
Дві версії постмодерного роману: «Небесна гармонія» Петера Естерхазі та «Коханці юстиції» Юрія Андруховича (<i>Тарас Пастух</i>)	298
Зміна назв закарпатських населених пунктів із компактним проживанням угорців: спроби та результати відновлення історичних угорських найменувань у 1989–2000 роках (<i>Олександр Добош</i>)	319
Конфесійні уподобання населення Закарпаття (1960-ті – перша половина 1980-х років) (<i>Роман Пуйда</i>)	338

ЗМІНА НАЗВ ЗАКАРПАТСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ІЗ КОМПАКТНИМ ПРОЖИВАННЯМ УГОРЦІВ: СПРОБИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ УГОРСЬКИХ НАЙМЕНУВАНЬ У 1989–2000 РОКАХ

Історична довідка. У ХХ ст. державна належність сучасної Закарпатської обл. змінювалася неодноразово, а це завжди мало наслідком і зміну офіційної мови та найменувань без урахування культурних традицій й історичної пам'яті. Відтак на основі наукової літератури і публікації в тогочасній пресі зроблено спробу проаналізувати зміну назв закарпатських населених пунктів із компактним проживанням угорців у період із 1989 р. по 2000 р.

Із погляду хронології, перша організована зміна назв населених пунктів відбулася ще за часів Австро-Угорщини на рубежі ХІХ і ХХ ст., коли територія сучасного Закарпаття входила до складу Ужанського, Березького, Угочанського та Марамороського комітатів. Урегулювати заплутану, а інколи хаотичну, ситуацію у сфері топонімів мав Закон № ІV «Про назви населених пунктів та інші географічні найменування» від 1898 р.¹ До цього траплялися випадки, коли у країні різні села мали однакові назви, наприклад, тільки Уйфолу (Újfalu – Нове Село) було близько 80². Закон передбачав створення Державної комісії реєстру населених пунктів (Országos Községi Törzskönyvbizottság), яка з 1898 р. по 1912 р. провела державну інвентаризацію/реєстрацію назв населених пунктів Угорщини. Згідно з основним принципом такої реєстрації, кожне поселення повинно було мати тільки одну офіційну назву, а найменування не мало використовуватися для позначення кількох населених пунктів³. При зміні назв застосовували два основні методи. Перший – використання розрізнявальної основи/префікса:⁴ Som – Beregsom (Шом – Берегшом)⁵, Déda – Beregdéda (Дийда – Берегдийда)⁶, Péterfalva – Tiszapéterfalva

¹ «A község- és egyéb helynevekről» szóló 1898. évi IV. törvény-cikk. *Magyar Törvénytár. 1898. évi törvények* / szerk. D. Márkus. Budapest, 1899. C. 19–21.

² Sebők L. *Magyar neve? Határonkon túli helységnév-szótár*. Budapest: Arany Lapok Kiadó, 1990. C. 7.

³ A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1898–1913) / szerk.: A. Jeney, A. Tóth. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1998. C. 1.

⁴ Beregszászi A. *Magyar helységnévek Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében. Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.). I–II. kötet* / szerk.: B. Gergely, M. Hajdú. Budapest; Miskolc: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, 1997. C. 356.

⁵ A történeti Magyarország városainak... C. 59.

⁶ Ibid. C. 62.

(Пийтерфолво – Тисапейтерфолво)⁷, Ásvány – Tiszaásvány (Ашвань – Тисаашвань)⁸, Gyula – Szöllősgyula (Дюла – Севлешдюла)⁹ тощо. Другий метод полягав у мадяризації¹⁰: Березинка – Nyírhalm (Нірголом)¹¹, Голубине – Galambos (Галамбош)¹², Липча Поляна – Lircsemező (Ліпчеземезев)¹³ тощо. Мадяризація, тобто транспонування на державну мову, відповідала тогочасній міжнародній практиці, адже на межі ХІХ і ХХ ст. французи, німці, англійці та росіяни, керуючись принципом національної держави, прагнули до стандартизації, тобто францизували, англізували, онімечували й русифікували назви населених пунктів у межах кордонів своїх держав¹⁴.

Після Першої світової війни, згідно з підписаним 10 вересня 1919 р. Сен-Жерменським мирним договором, регіон увійшов до складу новоствореної Чехословацької Республіки (ЧСР)¹⁵. Це потверджував і Тріанонський мирний договір. Саме в чехословацький період (1919–1938) відбулася друга зміна назв населених пунктів на території сучасного Закарпаття¹⁶, яку регулював Закон № 266 «Про назви міст, сіл, поселень і вулиць, а також про встановлення знаків із такими назвами та нумерацію вулиць» від 1920 р.¹⁷ Порядок його виконання деталізувала постанова уряду № 324 від 1921 р., відповідно до якої для кожного міста, поселення чи його частини офіційну чехословацьку назву (насправді чеську) визначало Міністерство внутрішніх справ (МВС)¹⁸: Ungvár (Унгвар) – Užhorod¹⁹, Munkács (Мункач) – Mukačevo²⁰, Beregszász (Берегсас) – Berehovo²¹, Tiszapéterfalva (Тисопийтерфолво) – Petrovo²², Nagygut (Нодьгут) – Velikě Gutovo²³ тощо.

⁷ A történeti Magyarország városainak... С. 353.

⁸ Ibid. С. 355.

⁹ Ibid. С. 353.

¹⁰ Történeti összehasonlító helynévtár (1773–1913). A történeti Magyarország északi és észak-keleti megyéi. 1. kötet / szerk. A. Jeney. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 1998. С. 19–46.

¹¹ A történeti Magyarország városainak... С. 60.

¹² Ibid. С. 61.

¹³ Ibid. С. 177.

¹⁴ Történeti összehasonlító helynévtár (1773–1913)... С. 7–18.

¹⁵ Віднянський С. Перемога чехословацького вектора державотворення. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* / за ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. С. 52.

¹⁶ Bíró A. Kárpátalja településeinek történelmi neveiről. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye* / összeállít.: P. Lizanec, K. Horváth. Ungvár; Budapest: Intermix Kiadó, 1993. С. 137.

¹⁷ «A városok, községek, helységek és utcák elnevezéséről, községeknek helységtáblával való megjelöléséről és házak számozásáról» szóló 1920. évi 266. számú törvény. *A Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása. Igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármás mutató* / írt. K. Kemenczky. Košice: Athenaeum, 1924. С. 172.

¹⁸ 1921. évi 324. számú kormányrendelet «A városok, községek, helységek és utcák elnevezéséről, községeknek helységtáblával való megjelöléséről és házak számozásáról» szóló 1920. évi 266. számú törvény végrehajtásáról. *Cseh-Szlovák törvények és rendeletek gyűjteménye* / szerk. E. Pálesch. Prešov (Eperjes), 1921. С. 841–845.

¹⁹ Csonka-Magyarország közigazgatási helynévtára. Az anyaországot, a visszacsatolt felvidéket, Kárpátalját, Kelet-Magyarországot, Felső-Erdélyt és Délvidéket magába foglaló 10. kiadás / szerk. K. Várady. Budapest, 1941. С. 258.

²⁰ Ibid. С. 256.

²¹ Csonka-Magyarország közigazgatási helynévtára... С. 253.

²² Ibid. С. 257.

²³ Ibid. С. 258.

Третя масштабна хвиля перейменувань населених пунктів у ХХ ст. на території Закарпаття вкотре відбулася внаслідок політичних катаклізмів²⁴. Після повторного повернення цих земель до складу Угорщини (1938/1939–1944) теоретично всім населеним пунктам повернули назви, які встановила їм комісія в 1898–1912 рр., але насправді траплялися і штучні втручання та зміни²⁵. Дослідник Ервін Фелді (Ergvin Földi) методом випадкової вибірки обрав для прикладу 20 русинських/українських закарпатських поселень і спостеріг, що затвердження назв у 1939 р. може кваліфікуватися як офіційний перегляд впорядкованих назв населених пунктів початку ХХ ст., оскільки очевидно відрізнялося від принципів використання топонімів в Угорщині у період між світовими війнами²⁶: Alsó-Hrabonicza(a) – Alsógereben(b) – Alsóhrabonica(c); Hluboka(a) – Mélyút(b) – Kisluboka(c), Herczfalva(a) – Hegyrét(b) – Hercfalva(c); Podhering(a) – Órhegyalja(b) – Podhering(c) тощо. Було змінено назви багатьох слов'янських населених пунктів, причому офіційними стали саме слов'янські: Nyírhalom – Berezinka (Ніргалом – Березинка), Beregfotrás – Izvor (Берегфораш – Извор), Ungtölgyes – Dubrovka (Унгтолдеш – Дубровка) тощо²⁷.

Відразу після Другої світової війни радянсько-чехословацький договір 1945 р. зафіксував вихід Закарпаття зі складу Чехословацької держави та «возз'єднання» краю з Українською Радянською Соціалістичною Республікою (УРСР)²⁸. Так у 1945–1946 рр. почалася вже четверта масштабна реформа топонімів. 25 червня 1946 р. Президія Верховної Ради УРСР ухвалила указ про затвердження російських, а згодом і українських варіантів назв міст та сіл Закарпатської обл.²⁹. Із документів видно, що зміни почалися насправді ще в листопаді 1944 р., а на березень 1945 р. цей процес уже повністю закінчився³⁰. Так селище Bátyú стало Вузлове³¹, села Botfalva – Прикордонне³², Bökény – Бобове³³, Bene – Добросілля³⁴, Eszeny – Яворове³⁵, Tiszaásvány – Мінеральне³⁶, Aknaszlatina – Солотвино³⁷, Nagyszőlős – Виноградів³⁸ і т. д. Русифікація 1945 р. не пощадила й русинські/українські села: Rjárígy

²⁴ Bíró A. Kárpátalja településeinek... С. 137.

²⁵ Beregszászi A. Magyar helységnevek Kárpátalján... С. 357.

²⁶ Földi E. Kárpátalja 1939. évi hivatalos helységnevei. *Névtani Értesítő*. 1993. № 15. С. 106–108. Після варіантів назв, взятих для прикладу населених пунктів, малими літерами позначено епоху, коли вони використовувалися офіційно: (a) – назва до процесу впорядкування (1898–1912); (b) – після процесу впорядкування (1898–1912), тобто в 1913 р.; (c) – назва в 1939 р.

²⁷ Bíró A. Kárpátalja településeinek... С. 137.

²⁸ Офіційний Р. Переговори і договір про Закарпатську Україну. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* / за ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. С. 281.

²⁹ Beregszászi A. Magyar helységnevek Kárpátalján... С. 357.

³⁰ Bíró A. Kárpátalja településeinek... С. 137–138.

³¹ Lelkes Gy. Magyar helységnév-azonosító szótár. Baja: Talma Könyvkiadó, 1998. С. 105.

³² Ibid. С. 132.

³³ Ibid. С. 594.

³⁴ Lelkes Gy. Magyar helységnév-azonosító... С. 111.

³⁵ Ibid. С. 192.

³⁶ Ibid. С. 593.

³⁷ Ibid. С. 65.

³⁸ Ibid. С. 428.

(Ряпідь) – Бистриця, Nyahove (Нягове) – Добрянське, Ljahivei (Ляхівці) – Lemkivka (Лемківка), Volove (Волове) – Міжгір'я, Voloszke (Волоське) – Підгірне³⁹ тощо.

П'ята реформа географічних назв розпочалася наприкінці 1980-х років. Детальний аналіз саме цього процесу став предметом дослідження.

Правове середовище в Україні. До основних прав людини як представника певного етносу, нації чи національної меншини належать захист і збереження рідної мови, культури, традицій та історичної пам'яті. Традиційні історичні найменування поселень, вулиць, інші географічні назви містять важливі елементи минулого певної громади. Тож їх уживання як в усній, так і письмовій формі, як у приватній, так і публічній та офіційній площинах дуже важливе, особливо, якщо йдеться про національні меншини. Використання таких найменувань, зокрема рідною мовою, покликані регулювати рамкові конвенції на міжнародному рівні, міждержавні договори, законодавство на рівні окремих держав.

Серед підписаних і ратифікованих Україною міжнародних документів насамперед необхідно назвати Європейську хартію регіональних мов або мов меншин⁴⁰, а також Рамкову конвенцію про захист національних меншин⁴¹, оскільки в них сформовані конкретні зобов'язання щодо використання географічних назв у місцях проживання національних меншин.

Європейська Рада відкрила до підписання державам-членам Європейську хартію регіональних мов або мов меншин у Стразбурзі 5 листопада 1992 р., а 1 березня 1998 р. документ набув чинності⁴². Її мета – захист історичних, регіональних мов або мов меншин Європи, а відповідно й захист права на вживання топонімів регіональними мовами або мовами меншин⁴³. Для цього від держав-підписантів підпункт г п. 2 ст. 10 вимагає таких конкретних заходів: «У межах адміністративних районів держави, у яких кількість мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин, виправдовує вжиття заходів, наведених нижче, і відповідно до стану кожної з цих мов, Сторони зобов'язуються, у міру розумної можливості, використання або прийняття, у разі необхідності паралельно з назвами офіційною мовою (мовами), традиційних правильних форм написання назв місцевостей регіональними мовами або мовами меншин»⁴⁴. Україна підписала хартію 2 травня 1996 р.⁴⁵, а парламент ратифікував цей документ 24 грудня 1999 р., однак він не набув чинності, не був

³⁹ Lizanec P. A nép kultúráját, hagyományait őrzik. *Kárpáti Igaz Szó*. 1991. 19 січня. С. 4.

⁴⁰ A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Európa Tanács, Strasbourg, 1992. október 2. *A nemzetközi kisebbségvédelem alapidokumentumai 1990–2002* / Nádor O., Szarka L., Vékás J. URL: <http://adattar.adatbank.transindex.ro/> (дата звернення: 20.05.2014).

⁴¹ Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről. Európa Tanács, Strasbourg, 1992. február 1. *A nemzetközi kisebbségvédelem alapidokumentumai 1990–2002* / Nádor O., Szarka L., Vékás J. URL: <http://adattar.adatbank.transindex.ro/> (дата звернення: 20.05.2014).

⁴² European Charter for Regional or Minority Languages. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=&CL=ENG> (дата звернення: 20.05.2014).

⁴³ Згідно зі ст. 1 хартії термін «регіональні мови або мови меншин» означає, що мови, які традиційно використовуються в межах певної території держави її громадянами, які складають групу, що за чисельністю менша, ніж решта населення та відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави, але при цьому не охоплює діалекти офіційної мови (мов) або мови мігрантів. Джерело: A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája...

⁴⁴ A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája...

⁴⁵ European Charter for Regional or Minority Languages...

поданий на зберігання в Європейську Раду, оскільки 12 липня 2000 р. Конституційний Суд визнав його неконституційним із формальних причин. Після цього було підготовлено кілька законопроектів для ратифікації і, зрештою, повторно хартію ратифікували 15 травня 2003 р.⁴⁶. Ратифікований документ подано на зберігання Генеральному секретареві Європейської Ради 19 вересня 2005 р. Так Україна, зобов'язавшись захищати 13 мов меншин (серед них й угорську), вказаних у хартії, повинна реалізовувати поряд з іншим рекомендаціями документа й цитовану норму про використання назв населених пунктів регіональними або мовами меншин⁴⁷. Щоправда, практичне застосування хартії через відсутність закону, що регулював би відповідний механізм реалізації, до ухвалення Закону «Про засади державної мовної політики»⁴⁸ залишалося нереалізованим. Ухвалений 3 липня 2012 р. закон дає визначення термінів «регіональні мови» і «мови меншин» та передбачає чіткий перелік критеріїв, яку мову й коли в межах конкретної адміністративної одиниці необхідно застосовувати відповідно до взятих на себе Україною зобов'язань.

Рамкова конвенція про захист національних меншин була відкрита Європейською Радою для підпису державами-членами 1 лютого 1995 р., а чинності набула 1 лютого 1998 р.⁴⁹. Конвенція «спрямована не на тлумачення прав, якими можуть користуватися особи, що належать до нацменшин, та на які вони можуть покликатися в міжнародних органах, а – відповідно до назви – на формулювання принципів, якими керуються держави-підписанти в заходах із захисту нацменшин, та формулювання програмних положень європейської системи захисту нацменшин»⁵⁰. Пункт 3 ст. 11 цього міжнародного документа містить конкретні положення щодо використання історичних місцевих назв національних меншин: «У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національної меншини, або де вони складають значну частину населення. Сторони намагаються, у рамках своїх правових систем, у тому числі, у разі необхідності, угод з іншими державами, і враховуючи їхнє конкретне становище, використовувати традиційні місцеві назви, назви вулиць та інші топографічні покажчики, призначені для загального користування, також і мовою відповідної меншини, якщо у цьому є достатня необхідність»⁵¹. Згідно з примітками до конвенції, основна мета цього пункту – сприяти можливості використовувати мовами нацменшин назв населених пунктів, вулиць та інших географічних найменувань, однак це зовсім не означає якогось

⁴⁶ Csernicskó I., Ferenc V. A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és azok gyakorlati alkalmazhatósága Kárpátalján. *Terveztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. százi kihívásai* / szerk.: K. Eplényi, Z. Kántor. Budapest: Lucidus Kiadó, 2012. C. 202. URL: <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Terveztes-es-hatartalanitas.pdf> (дата звернення: 01.07.2020).

⁴⁷ European Charter for Regional or Minority Languages. List of declarations made with respect to treaty No. 148. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=148&CM=&DF=&CL=ENG&VL=1> (дата звернення: 01.07.2014).

⁴⁸ Закон України «Про засади державної мовної політики». Київ, 3 липня 2012 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/page> (дата звернення: 02.07.2014).

⁴⁹ Framework Convention for the Protection of National Minorities. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=&DF=&CL=ENG> (20.05.2014).

⁵⁰ Bozóki A. Földrajzi nevek a nemzetközi jogban. *Délvidéki/Vajdasági Magyar Helységnevek* / szerk.: K. Csehák, J. Szakma, A. Bozóki. Újvidék: Atlantis Kiadó, 2000. C. 32–33.

⁵¹ Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről...

офіційного визнання цих назв мовою нацменшини⁵². Усі держави, де проживає угорська нацменшина, підписали й ратифікували конвенцію. Україна підписала документ 15 вересня 1995 р., ратифікувала його 26 січня 1998 р., а чинності він набув 1 травня 1998 р.⁵³.

Крім міжнародних документів, ініційованих Європейською Радою з метою захисту національних меншин, доцільно звернути увагу на двосторонні угоди, які Угорщина уклала зі сусідніми державами, зокрема й Україною. Угорщина в період із 1991 р. по 1996 р. підписала зі сусідніми країнами двосторонні базові договори, угоди й заяви, що стосуються прав нацменшин, а з метою взаємного контролю сторін за виконанням взятих на себе зобов'язань було передбачено створення змішаних комісій⁵⁴. Ці двосторонні міжнародні документи, підписані зі Словаччиною, Україною, Румунією, Хорватією та Словенією, охоплюють положення конвенції, а держави-підписанти визнали їх обов'язковими для себе ще до її ратифікації⁵⁵.

Підписана в Будапешті 31 травня 1991 р. «Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей» стала першим документом, де Угорщина й Україна взаємно зобов'язалися визнавати, поважати й захищати права національних меншин, які проживають на їхній території, а також у своїх міжнародних відносинах як самостійно, так і спільно виступати з метою реалізації їх прав⁵⁶. Хоча ця декларація досить детально описує механізми дотримання та захисту прав нацменшин, однак не містить однозначних рекомендацій щодо використання назв населених пунктів їх мовами. Але ст. 9 дає достатньо правових підстав вільного їх використання на території обох країн⁵⁷. Дослівно стаття звучить так: «Сторони вживатимуть необхідні законодавчі, адміністративні та інші заходи з тим, щоб національні меншості могли реалізувати своє право вільно користуватися рідною мовою в особистому і громадському житті як у письмовій формі, так і в усному мовленні, включаючи використання свого національного імені й прізвища»⁵⁸. Натомість у двосторонніх договорах між Угорщиною та сусідніми державами, укладених після угорсько-української декларації, уже містяться конкретні положення щодо використання географічних найменувань мовами нацменшин. Це, ймовірно, можна пояснити тим, що ці документи були підписані пізніше.

В Україні за аналізований період використання назв населених пунктів, вулиць та інших географічних найменувань державною мовою й мовами меншин регулювалося, крім вказаних взятих на себе державою міжнародних зобов'язань, низкою норм національного законодавства.

Незадовго до проголошення незалежності України, 28 жовтня 1989 р., тоді ще Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про мови в Українській Радянській

⁵² Bozóki A. Földrajzi nevek... С. 32–33.

⁵³ Framework Convention for the Protection of National Minorities...

⁵⁴ Bozóki A. Földrajzi nevek... С. 34.

⁵⁵ Ibid. С. 33–34.

⁵⁶ Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. Будапешт, 31 травня 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_322#Text (дата звернення: 20.05.2014).

⁵⁷ Bozóki A. Földrajzi nevek... С. 35.

⁵⁸ Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою...

Соціалістичній Республіці»⁵⁹. Ст. 2 цього закону визначає українську як державну мову; ст. 4 передбачає, що мовою міжнародного спілкування народів СРСР є російська; а ст. 5 гарантує право громадянина користуватися рідною та будь-якою іншою мовою. Ст. 38 щодо топонімів і картографічних видань передбачає, що в УРСР топоніми (назви населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, вулиць, майданів, річок і т. ін.) утворюються і подаються українською мовою. Вони можуть бути перекладені рідною мовою населення, яке становить більшість у конкретній адміністративно-територіальній одиниці, а відтворення українських топонімів іншими мовами мало здійснюватися у транскрипції. Ухвалений 1989 р. Закон «Про мови в УРСР» залишався чинним аж до 3 липня 2012 р., коли був прийнятий Закон «Про засади державної мовної політики»⁶⁰.

1 листопада 1991 р. Верховна Рада України прийняла Декларацію прав національностей України, де вміщено загальні принципи забезпечення прав національних меншин⁶¹. Ст. 2 декларації гарантує всім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, а ст. 3 – право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя. Так ці норми, навіть якщо й не конкретно, але створюють базу для захисту традиційних топонімів нацменшин в Україні та можливості їх використання рідною мовою.

Закон «Про національні меншини в Україні», який підписав президент України 25 червня 1992 р., не містить конкретних вимог і гарантій щодо подання топонімів мовами нацменшин⁶². Тому з метою виконання на обласному рівні Законів «Про мови в УРСР» та «Про національні меншини в Україні» представник президента в Закарпатській обл. 17 грудня 1992 р. підписав розпорядження, п. 2 якого передбачає, що назви населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, вулиць,

⁵⁹ Закон «Про мови в Українській Радянській Соціалістичній Республіці». Київ, 28 жовтня 1989 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text> (дата звернення: 22.05.2014).

⁶⁰ Закон від 2012 р., як і попередні ухвалені законодавчі акти, фіксує статус української мови як державної. У ст. 7 до регіональних або мов меншин України віднесено 18 мов, серед них і угорська. Цим мовам гарантувалося вільне використання в офіційній сфері в тих адміністративно-територіальних одиницях (область, район, місто тощо), де кількість осіб – носіїв регіональної мови, що проживають на території, на якій вона поширена, становить 10 і більше відсотків чисельності її населення. Про мову географічних назв йдеться у ст. 27. Як і в законодавчому акті від 1989 р., тут передбачено, що топоніми (географічні назви) – назви адміністративно-територіальних одиниць, залізничних станцій, вулиць, майданів тощо – утворюються і подаються державною мовою. При цьому вже цитована ст. 7 Закону «Про засади державної мовної політики» точно фіксує, що на тих територіях, де певна мова одержала статус регіональної, топонім подається поряд із державною також цією регіональною мовою. Важливо акцентувати на тому положенні ст. 27, яке передбачає, що відтворення українських топонімів регіональною або мовою меншини здійснюється відповідно до традицій мови відтворення. Це на практиці означає, що угорські назви населених пунктів, назви вулиць, площ, залізничних станцій у таких населених пунктах необхідно подавати відповідно до традицій й правопису угорської мови. Натомість топоніми із-за меж України подаються державною у транскрипції з мови оригіналу. Джерело: Закон України «Про засади державної мовної політики». Київ, 3 липня 2012 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/page> (дата звернення: 02.07.2014).

⁶¹ Декларація прав національностей України. Київ, 1 листопада 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення: 20.05.2014).

⁶² Закон «Про національні меншини в Україні». Київ, 25 червня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 20.05.2014).

площ тощо в місцях компактного проживання національних меншин подаються поряд з українською також мовою цієї меншини⁶³.

28 червня 1996 р. Верховна Рада України ухвалила Конституцію незалежної Української держави, у якій містяться загальні норми щодо використання мов у країні⁶⁴. Ст. 10 підтверджує державний статус української, який вперше був зафіксований ще в Законі «Про мови в УРСР» від 1989 р. Одночасно держава гарантує вільний розвиток, використання та захист російської й інших мов національних меншин. Останнє речення статті передбачає, що застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. Ст. 11 стверджує: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». Ст. 92 також передбачає, що саме закони України визначають, зокрема, й порядок застосування мов.

В Україні в аналізований період порядок присвоєння назв і зміни найменувань населених пунктів чи інших адміністративно-територіальних одиниць регулювали положення Конституції УРСР від 1978 р., Конституція незалежної України від 1996 р., норми Закону «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» від 1991 р. та Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» від 1997 р.

Конституції УРСР від 1978 р.⁶⁵ та України від 1996 р.⁶⁶ містять подібні положення щодо перейменування населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць у країні. Питання утворення та ліквідації районів, встановлення і зміни меж районів та міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів та районів згідно з п. 6 ст. 108 Конституції 1978 р. належало до повноважень Президії Верховної Ради УРСР, а згідно з п. 29 ст. 85 Конституції 1996 р. – до повноважень Верховної Ради України. При цьому ст. 6 Закону «Про всеукраїнський та місцевий референдуми», ухваленого 3 липня 1991 р., передбачає, що лише місцеві референдуми у відповідних адміністративно-територіальних одиницях вирішують питання про найменування або перейменування сілрад, селищ, міст, районів, областей⁶⁷. А ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ухваленого 21 травня 1997 р., відносить до виняткової компетенції сільських, селищних, міських рад ухвалення рішення про проведення місцевого референдуму⁶⁸.

⁶³ Розпорядження Представника Президента в Закарпатській області на виконання Закону «Про мови в Українській РСР» та Закону «Про національні меншини». Ужгород, 17 грудня 1992 р. Джерело: Botlik J., Dupka G. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár; Budapest: Intermix Kiadó, 1993. С. 322.

⁶⁴ Конституція України. Київ, 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> (дата звернення: 22.05.2014).

⁶⁵ Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки. Київ, 20 квітня 1978 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (дата звернення: 22.05.2014).

⁶⁶ Конституція України. Київ, 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> (дата звернення: 22.05.2014).

⁶⁷ Закон України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми». Київ, 3 липня 1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1286-12/page> (дата звернення: 22.05.2014).

⁶⁸ Закон України «Про місцеве самоврядування». Київ, 21 травня 1997 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 22.05.2014).

Так проаналізовані норми законодавства свідчать, що в досліджуваній період національні меншини, що проживали на території України, мали право ініціювати повернення традиційних назв населених пунктів через оголошення референдуму місцевими радами, результати якого необхідно було подавати на затвердження Верховною Радою України, до повноважень якої, згідно з Конституцією, це належить. Бачимо, що зміна назв закарпатських населених пунктів за ініціативою угорської меншини відбувалася паралельно з формуванням відповідного правового середовища в Україні.

Повернення історичних назв угорських населених пунктів Закарпатської обл. на практиці. Політична відлига, яка розпочалася із середини 1980-х років, більша відкритість до демократичних перетворень, гарантування прав національних меншин – усе це створювало для закарпатських угорців можливість у місцях їх компактного проживання ініціювати повернення угорських назв населеним пунктам. Першим кроком стало використання угорських відповідників у засобах масової інформації (ЗМІ) угорською мовою, спочатку поряд з українськими, а згодом самостійно, тільки історичних угорських назв⁶⁹. Проте це не вирішило проблеми, адже офіційно чинними й надалі залишалися затверджені ще 1946 р.⁷⁰.

Крім цього, використання в писемній мові угорських варіантів назв населених пунктів виявило й інші проблеми та питання, оскільки журналісти, редактори, коректори, учителі та й просто свідомі мовці часто, пишучи назву якогось угорського населеного пункту, опинялися перед дилемою: як писати? який варіант буде правильним? яке закінчення матиме назва села чи міста? Виходило, що одні назву м. Виноградів писали як Nagyszőlős (одне «l»), а інші – Nagyszöllős (два «l»), с. Тисаактелек (колись – Тисянка) у друкованих медіа подавали і як «Agtelek», і як «Telek». Такі труднощі, а інколи безпорадність, пояснюються тим, що з плином десятиліть, поки угорські назви не використовувалися в писемній літературній мові, вони призабулися, і якщо їх і використовували в усному мовленні, то могли легко видозмінити на помилкову форму⁷¹.

Тож перед угорською громадою Закарпаття постала необхідність перед тим, як офіційно ініціювати повернення історичних назв угорським населеним пунктам, визначити, які з використовуваних в усному мовленні варіантів правильні чи визначальні.

До справи відновлення історичних найменувань долучилося кілька організацій: відкритий 1988 р. на базі Ужгородського державного університету Центр гунгарології, який органи місцевої влади запросили як експертний комітет⁷², та створене 1989 р. Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ) як організацію з представництва інтересів угорської меншини в Закарпатській обл. Саме ТУКЗ стало головним ініціатором референдумів щодо повернення історичних назв населеним пунктам, де компактно проживають угорці⁷³.

⁶⁹ Sebestyén Zs. Magyar helynévkutatás Kárpátalján. *Névtani Értesítő*. 2008. № 30. С. 198.

⁷⁰ Lizanec P. A nép kultúráját... С. 4.

⁷¹ Móricz K. Hogyan helyes? Megérkezett az MTA Nyelvtudományi Intézetének állásfoglalása a kárpátaljai magyar helységnevekről. *Kárpáti Igaz Szó*. 1990. 2 грудня. С. 3.

⁷² Lizanec P. Helységnevek Kárpátalján. *Ung-vidéki Hírek*. 1990. 25 грудня. С. 3.

⁷³ Beregszászi A. Magyar helységnevek Kárpátalján... С. 358.

Центр гунгарології підтвердив свою компетентність у справі назв населених пунктів і розробив наукові підходи до неї, наголосивши на важливості врахування при виборі назви кількох чинників: історичного, культурного та мовного. У ході повернення історичних назв угорським населеним пунктам науковці рекомендували дотримуватися таких загальних принципів⁷⁴:

1) необхідно залишити ті старі назви населених пунктів, які використовувалися в історичних документах, витримали зміну різних політичних режимів і зберегли своє оригінальне найменування. Наприклад: Білки, Загаття, Кушниця, Осій, Доробратово тощо;

2) потрібно переглянути назви тих міст і сіл, які в ході історії неодноразово змінювалися, і обрати той варіант, обґрунтований як з історичного, так і з лінгвістичного погляду; при цьому, звичайно, треба брати до уваги й те, наскільки прижилося використання певного варіанта серед населення.

Щодо повернення історичних угорських назв населеним пунктам, де компактно проживає угорська меншина, Центр гунгарології спільно з університетською кафедрою угорської філології рекомендував⁷⁵:

1) угорською мовою записуємо назву так, як вона вже прижилася в мовленні та як записана в історичних документах. У разі відтворення російською або українською застосовуються кириличні літери з урахуванням фонетичних і морфологічних правил мови. Наприклад: Császlóc – Часлівці, Barkaszó – Баркасово, Bökény – Бекень;

2) топоніми, що складаються з кількох основ, записуємо відповідно до правил угорського правопису, а українською та російською мовами загальна назва – прикметникова частина – може перекладатися. Наприклад: Feketeratak – Чорний Потік, Kisbégány – Мала (Малая) Бийгань, Nagydobrony – Велика (Великая) Добронь;

3) назви українських населених пунктів угорською мовою записують відповідно до правил її фонетики та морфології. Наприклад: Воловець – Volóc, Квасово – Kovászó, Свалява – Szolyva, Веряця – Veréce тощо.

4) у назвах українських населених пунктів загальна прикметникова частина перекладається угорською мовою. Наприклад: Мала Копаня – Kiskorány, Верхні Ремети – Felsőremete тощо;

5) в українській літературній мові назви населених пунктів іменникового походження мають закінчення -е: Арданове, Берегове, Мукачеве. Однак на Закарпатті прижилося закінчення -о: Арданово, Берегово, Мукачево. Вважаємо, що таку практику необхідно взяти до уваги й не вимагати насильного вживання закінчення -е. Виняток становлять ті назви, які сформувалися із застарілої форми -оє: Вербовоє – Вербове, Глибокоє – Глибоке, Діловоє – Ділове, Дубовоє – Дубове тощо.

У ТУКЗ для розгляду питань щодо вживання назв угорських населених пунктів була створена Комісія з питань рідної мови та мовної політики. 25 вересня 1990 р. вона звернулася до Інституту мовознавства Академії наук Угорщини з проханням висловити свою позицію з кількох дискусійних питань⁷⁶:

⁷⁴ Lizanec P. A nép kultúráját... С. 4.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ A KMKSZ Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottságának az MTA Nyelvtudományi Intézetének küldött levele. Ungvár, 1990. szeptember 25. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (Beregszász).

1) яка форма (коротка чи довга) рекомендована до використання в літературній (офіційній–напівофіційній) мові, якщо історично ця назва складається з кількох основ (є складним словом), але в сучасній розмовній переважно використовується її коротка (одна основа) форма. Наприклад: Beregdéda – Déda (Берегдийда – Дийда), Mezőkasszony – Kasszony (Мезевкосонь – Косонь), Sárosoroszi – Oroszi (Шарошоросі – Оросі), Makkosjánosi – Jánosi (Моккошяноші – Яноші), Tiszaújlak – Újlak (Тисоуйлок – Уйлок) тощо;

2) чи доцільно вживати історичні угорські назви в тих населених пунктах, де сьогодні угорське населення вже нечисленне. Beregszentminklós (Берегсентміклош) – Чинадієво, Ökörmező (Окормезев) – Міжгір'я, Királymező (Кіраймезев) – Усть-Чорна, Bercsényfalva (Берченьфолво) – Дубриничі тощо;

3) чи можна визначити, яка з кількох форм, що використовуються з різним написанням, більш правильна (місцеве населення зазвичай використовує перший із наведених варіантів)? Наприклад: Bátyú – Bátor, Borzsova – Borzsava тощо;

4) вживання флексій, що приєднуються до назв населених пунктів при їх відмінюванні, у мовленні місцевого населення часто відрізняється від тих форм, які використовують угорці за межами цих територій. Наприклад, місцеве населення віддає перевагу: *Beregszászba, -ban; Gállocsba, -ban* тощо замість флексій *-ra, -re, -on, -en, -ön*. Використання яких форм більш бажане в цих та подібних випадках?

Уже 20 листопада 1990 р. Інститут мовознавства Академії наук Угорщини надіслав відповідь. У ній, висловивши радість із приводу того, що сьогодні на Закарпатті вже існує можливість використовувати угорські назви як у пресі, так і офіційній сфері, подав такі рекомендації вирішення дискусійних питань⁷⁷:

1. Угорські топоніми записуємо відповідно до правил угорського правопису, наприклад, назви населених пунктів пишемо разом (Tiszaújlak, Makkosjánosi тощо), а загальні, що стали їх частиною, також використовуємо згідно з нормами правопису (szőlős, kút, víz тощо).

2. Для уникнення збігів та з метою правильної ідентифікації необхідно, щоб назви з однією основою, які трапляються і на інших угорських територіях, одержали додаткову, розрізнявальну, основу/префікс. Саме тому у випадку с. Oroszi (Оросі), Újlak (Уйлок), Jánosi (Яноші) тощо, рекомендовано використання довших складених форм: Sárosoroszi, Tiszaújlak, Makkosjánosi і т. д. Унаслідок цього може трапитися, що місцеве населення вживає відмінну від офіційної назву, але це, сподіваємося, не зумовить серйозніших проблем. В Угорщині також маємо численні приклади таких випадків. Наприклад, офіційна назва містечка Balatonszabadi (Балатонсобо́ді), натомість у місцевому мовленні використовується форма Szabadi (Собо́ді).

3. Природним є використання історичної угорської назви як офіційного найменування населеного пункту, а в межах тих поселень, де живе значна кількість угорського населення, і подання таких назв на відповідних знаках (вказівниках). Навіть якщо офіційна назва населеного пункту не угорська, в угорськомовних ЗМІ й усній комунікації рекомендовано використання як неофіційної угорської назви як такої, що має значну історичну традицію, наприклад Ökörmező (Міжгір'я). З

⁷⁷ A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levele a KMKSZ Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottsága részére. Budapest, 1990. november 20. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (Beregszász).

цього погляду вважаємо прийнятним вживання серед угорців поряд із офіційними назвами Чинадієво, Усть-Чорна угорських – Szentmiklós, Királymező (наприклад: офіційна назва столиці Словаччини Братислава, а угорською мовою – Pozsony). Може трапитися, що молодше покоління не знає старих угорських назв, тому можливі труднощі з ідентифікацією. Однак припускаємо, що з плином часу, коли вони потраплять до щоденної лексики, то комунікаційні труднощі зникнуть.

4. З-поміж флексій, що приєднуються до назв населених пунктів, прийнятні як форми *-ba*, *-be*, так і *-ra*, *-re*; ні перша, ні друга не виходять за норми літературної мови. До якої назви приєднувати форму *-ba*, *-be*, а до якої – *-ra*, *-re*, завжди вирішує місцева традиція, а в мові ЗМІ треба дотримуватися практики, поширеної в конкретному поселенні та його околицях.

5. З метою правильного використання назв населених пунктів доцільно якомога швидше скласти реєстр/перелік закарпатських угорських географічних назв (населених пунктів, гір і річок), який необхідно оприлюднити у друкованій формі. У цьому реєстрі варто окремо вказати, які угорські назви можна вважати офіційними з адміністративного погляду (в населених пунктах, де проживають і угорці), і які рекомендовано до використання як неофіційні там, де угорці вже не живуть.

Після цього Комісія з питань рідної мови та мовної політики ТУКЗ одразу приступила до складання реєстру з угорськими географічними назвами, який після публікації стане в нагоді всім, хто цікавиться питаннями правильного використання мови⁷⁸.

Крім цього, Берегівська районна організація ТУКЗ, наслідуючи приклад руху зі зміни топонімів, що поширився по всьому Радянському Союзу, вже влітку–восени 1990 р. ініціювала референдуми та соціологічні опитування з метою повернути всім населеним пунктам району, де компактно проживають угорці, назви, змінені в 1946 р. На проведених референдумах населення всюди підтримало повернення старих історичних угорських назв. Для затвердження результатів плебісциту місцеві, а потім районна рада ухвалили відповідні рішення. Згідно із законодавством, райрада надіслала рішення до обласної ради, яка мала скерувати його до Верховної Ради⁷⁹.

Однак ТУКЗ і Центр гунгарології не узгоджували своїх позицій, тому після кількомісячної тяганини 6 грудня 1990 р. заступник голови Закарпатської облради Юрій Воробець звернувся до Центру гунгарології як української наукової установи з проханням дати висновок щодо назв 19 населених пунктів Берегівського р-ну, їх правопису українською та угорською мовами⁸⁰. Паралельно, як відзначав директор Центру гунгарології Петро Лизанець, до його установи з подібним питанням зверталися сільські ради Ужгородського р-ну (Тисаашвань, Паладь–Комарівці тощо)⁸¹. Однак голова Берегівської районної організації ТУКЗ Арпад Долмої (Árpád Dalmaу) висловив нерозуміння, чому обласна рада звернулася за експертною оцінкою до Центру гунгарології. На його думку, йдеться не про реконструкцію топонімів, які забулися з плином століть і тепер є завданням гунгарології як науки, а про повернення назв, які використовувалися в побутовому мовленні, але були

⁷⁸ Móricz K. Hogyan helyes... С. 3.

⁷⁹ Ijjas M. Politikai akadályokkal szembeülve. *Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján* / szerk. I. Orosz. Ungvár; Beregszász: PoliPrint Kft.–KMF, 2006. С. 390.

⁸⁰ Lizanec P. Helységnevek Kárpátalján. С. 3.

⁸¹ Ibid. С. 3.

грубо викривлені в офіційному використанні. А. Долмої вважав, що достатньо кафедрі української мови Ужгородського державного університету просто перевірити фонетичну транскрипцію угорських назв українською мовою⁸². Зрештою, на прохання обласної ради Центр гунгарології висловив рекомендації щодо питання (їх наведено вище), а згодом приступив до підготовки інформації щодо кожного поселення області, на підставі якої виконавчий комітет обласної ради міг ухвалити рішення відносно історичних назв⁸³.

Так складанням списку назв закарпатських населених пунктів займалися аж дві організації, однак між собою вони не комунікували. Крім цього, у ході роботи виникли нові питання та проблеми⁸⁴: що взагалі вважати історичною назвою? який варіант брати за вихідну точку при встановленні офіційної назви? що означає офіційна назва? чи можемо взагалі говорити про офіційну угорську назву населеного пункту, якщо угорська мова не вважається в державі офіційною? хто уповноважений встановлювати, фіксувати офіційну назву: населення, органи влади чи, можливо, якась наукова установа? де, на яких територіях і у випадку яких міст та сіл мають право існувати угорські офіційні назви? скільки офіційних назв може мати одне поселення?

Найбільш проблематичним залишалось протистояння між ТУКЗ і Центром гунгарології. Хоча обидві сторони наголошували на необхідності повернення історичних назв поселень, але по-різному трактували поняття «історична назва»⁸⁵. ТУКЗ вважало такими довші угорські з розрізняльним префіксом/основою, затвердені в 1898–1912 рр. державною комісією⁸⁶; натомість Центр гунгарології, опираючись на архівні документи, у яких зберігалися перші й наступні варіанти назв⁸⁷, та вважаючи головним принцип історизму, виступав за більш давні коротші варіанти⁸⁸. Крім цього, ТУКЗ дорікав Центру гунгарології за надмірну наукову заангажованість і пропонував при поверненні історичних назв населених пунктів брати до уваги насамперед думку місцевого населення, тобто користуватися традиційним правом⁸⁹. Також ТУКЗ не погоджувався із пропозицією Центру гунгарології щодо вживання назв окремих закарпатських населених пунктів угорською й українською мовами, тому вихід товариство вбачало у використанні подвійних варіантів, тобто в тому, щоб кожне поселення мало офіційну назву державною мовою й офіційну назву угорською, що у випадку міст, зважаючи на їх неоднорідний національний склад, підтримував також Інститут мовознавства Академії наук СРСР⁹⁰. Але використання подвійних назв суперечило Закону «Про мови в Українській РСР» від 1989 р., який дозволяв тільки одну офіційну назву для населеного пункту⁹¹. Варто

⁸² Ijjas M. Politikai akadályokkal... С. 390.

⁸³ Bíró A. Kárpátalja településeinek... С. 138.

⁸⁴ Móricz K. Térjünk vissza a természetes állapotokhoz! *Kárpátalja*. 1991. № 9 (Вип. II). С. 4.

⁸⁵ Beregszászi A. Magyar helységnevek Kárpátalján... С. 359.

⁸⁶ Móricz K. Hogyan helyes... С. 3.

⁸⁷ Lizanec P. Még egyszer a kárpátaljai helységnevekről. *Ung-vidéki Hírek*. 1992. 18 лютого. С. 4.

⁸⁸ Móricz K. Térjünk vissza... С. 4.

⁸⁹ Móricz K. Csak kellő tisztelettel... *Kárpáti Igaz Szó*. 1991. 6 лютого. С. 2.

⁹⁰ Ibid. С. 2. Про це відомо тільки з преси, детальнішої інформації знайти наразі не вдалося.

⁹¹ Стаття 38 розділу V Закону «Про мови в Українській Радянській Соціалістичній Республіці». Київ, 28 жовтня 1989 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text> (дата звернення: 22.05.2014).

відзначити, що поки влада, покликаючись на вказані вище норми законодавства, виступала проти подвійних назв населених пунктів, на практиці таке явище існувало, адже всі поселення мали дві офіційні російською та українською⁹².

Задля усунення проблем щодо назв закарпатських угорських населених пунктів та узгодження позицій ТУКЗ, Центр гунгарології і Науково-дослідний інститут угрознавства (Будапешт) 11 травня 1991 р. провели спільне засідання в Ужгороді. Результатом обговорення стало ухвалення резолюції з восьми пунктів, яка містить рекомендації щодо впорядкування назв населених пунктів із врахуванням вимог як радянського, так і міжнародного законодавства та світової практики, а також мовознавчих, картографічних й історичних аспектів⁹³:

1. У міжнародній практиці вважається цілком прийнятним використання на етнічно строкатих територіях офіційних топонімів кількома мовами. На Закарпатті, враховуючи різноманітність народностей та національностей, які тут проживають, бажано зробити таку практику загальною.

2. Паралельне офіційне вживання топонімів має бути присутнім і в адміністративній сфері: у національних населених пунктах – на дорожніх вказівниках (табличках), печатках місцевих рад, печатках інших закладів або органів влади, а також в інших ситуаціях, де необхідне офіційне вживання назви.

3. Доказом взаємної толерантності народів, що проживають поряд, вважаємо використання найменувань рідною мовою тими національностями, які становлять у населеному пункті меншість. Тому бажано, щоби в кожному населеному пункті, де частка населення, що становить меншість, сягає 5 % або 1 000 осіб, існувала можливість офіційного використання їхнього варіанта назв.

4. Національні назви, що стали офіційними, необхідно використовувати відповідно до правил творення власних назв у своїй мові. Наприклад: *Kisbégány* – Мала Бийгань; *Apsa de Jos* – Нижня Апша; *Aknaszlatina* – Солотвино – *Slatina Osna*.

5. У використанні назв населених пунктів треба розрізнити три рівні. Поряд із рівнем офіційної мови історичні варіанти назв можуть «жити» як у писемній, так і розмовній мові, незалежно від національного складу самих населених пунктів. Самонайменування на третьому рівні не вимагає ніякого зовнішнього втручання.

6. Для полегшення роботи доцільно якомога швидше закінчити реєстр назв закарпатських угорських населених пунктів, де необхідно вказати варіанти найменувань, рекомендовані до офіційного вживання.

7. Бажано підготувати каталог історичних найменувань населених пунктів Закарпаття, де у хронологічному порядку зафіксовано зміни назв населених пунктів від часу їх першої фіксації до сьогодення, охоплюючи як природні варіанти найменувань, так і офіційні іншими мовами, які використовуються зараз чи використовувалися раніше.

8. Для забезпечення виконання названих завдань необхідно створити консультативну топонімічну комісію.

⁹² Moór. A vita még nem dőlt el. Beregszász VAGY Beregovo? – Beregszász ÉS Beregovo! *Kárpátalja*. 1991. № 11 (Вип. II). С. 10.

⁹³ A tanácskozás résztvevői: Kárpátalja településneveiről (Állásfoglalás). *Kárpátalja*. 1991. № 9 (Вип. II). С. 4.

Попри ухвалення спільної резолюції часткова різниця в поглядах залишилася і після засідання, а надання історичним найменуванням угорських населених пунктів офіційного статусу просувалося повільно⁹⁴.

Між двома організаціями й надалі не було згоди щодо історичних варіантів назв населених пунктів та порядку їх офіційної передачі українською мовою. Наприклад, ужгородський Центр гунгарології на протигагу довшим історичним назвам, за які в Берегівському р-ні проголосувало місцеве населення на референдумах (Mezőkaszony – Мезевкосонь, Sárosoroszi – Шарошоросі, Nagymuzsaly – Нодьмужой, Nagybereg – Нодьберег, Beregdéda – Берегдийда, Beregsom – Берешом тощо), виступав за коротші варіанти, без першої основи/кореня (Kaszony – Косонь, Oroszi – Оросі, Muzsaly – Мужой, Bereg – Берег, Déda – Дийда, Som – Шом тощо)⁹⁵. Директор центру П. Лизанець стверджував, що в питанні офіційної передачі іншою мовою найменувань населених пунктів Берегівського р-ну місцеве населення виступило за офіційне використання спотворених назв (наприклад, Nagy Bihany (Нодь Бігань), Jánosi (Яноші), Koszony (Косонь), Vári (Вари)) замість запропонованих центром правильних варіантів: Велика Бийгань, Яношово, Косино, Варієво. Натомість голова берегівської районної організації ТУКЗ А. Долмої, вказавши на певні неточності, допущені Центром гунгарології, відзначив, що насправді населення проголосувало за назви Nagybégány (Надьбийгань), Makkoşjánosi (Маккошяноші), Mezőkaszony (Мезевкасонь), а про використання ймовірного варіанта Варієво ніхто і не просив, оскільки такого населеного пункту на Закарпатті ніколи не існувало, назву Vári (Вари) не вдалося слов'янізувати, навіть у радянську епоху офіційно українською мовою село називалося Вари⁹⁶.

Оскільки рекомендації Центру гунгарології іноді прямо суперечили результатам референдумів, усе це гальмувало процес повернення угорських назв населених пунктів⁹⁷. Минули навіть не тижні, а місяці, поки обласна рада ухвалила рішення щодо цих назв і спрямувала його на затвердження Верховною Радою України. На одному із засідань обласної комісії у справах національностей, яке відбулося влітку 1991 р., голова комісії Іван Грицак нагадав депутатам, яку складну, навіть делікатну проблему вони порішили, ініціювавши повернення історичних назв окремих населених пунктів, через що навіть довелося відкласти попереднє засідання облради, бо з цього питання не було консенсусу⁹⁸. На думку голови берегівської районної організації ТУКЗ А. Долмої, заслугою обласної ради можна вважати те, що, зрештою, вона в багатьох випадках взяла за основу не рекомендовані Центром гунгарології варіанти, а проголосовані на місцевому рівні, і надіслала своє рішення на затвердження Верховною Радою⁹⁹.

На заваді реалізації результатів референдуму стали й інші обставини. Частина українських організацій (насамперед Народний рух та «Просвіта») протестували проти спроби повернути угорські назви. Зміну найменувань населених пунктів, де компактно проживали угорці, вони трактували як «мадяризацію», натомість угорці вважали цей процес справедливою заміною слов'янізованих назв на історичні угорські¹⁰⁰.

⁹⁴ Beregszászi A. Magyar helységnevek Kárpátalján... С. 360.

⁹⁵ Ijjas M. Politikai akadémával... С. 392.

⁹⁶ Ijjas M. Politikai akadémával... С. 393.

⁹⁷ Ibid. С. 392.

⁹⁸ Moór. A vita még nem dőlt el... С. 10.

⁹⁹ Ijjas M. Politikai akadémával... С. 392.

¹⁰⁰ Ibid.

Завдяки рішучому виступу угорської меншини на Закарпатті в період між 1989 р. та 2000 р. Верховна Рада України чотири рази ухвалювала позитивні рішення щодо повернення історичних найменувань для закарпатських населених пунктів, де компактно проживають угорці. Як наслідок 39 поселень одержали оригінальні угорські назви. Не обійшлося і без кількох винятків, оскільки у випадку Бадалова (Badaló) і Батьова (Bátyú) прийнято половинчасте рішення (табл. 1).

Таблиця 1

Повернення історичних угорських найменувань населеним пунктам Закарпатської області, де компактно проживає угорська меншина, згідно з рішеннями Верховної Ради України в 1989–2000-х роках

№	Дата указу	Район	Стара назва	Нова назва
1	22 лютого 1991 р. ¹⁰¹	Ужгородський	1) Javorove/Яворове 2) Mineralne/Мінеральне	1) Eszeny/Есень 2) Tiszaásvány/Тисаашвань
2	21 вересня 1991 р. ¹⁰²	Берегівський	1) Hrabariv/Грабарів 2) Zasztavne/Заставне 3) Zmijivka/Зміївка 4) Luzsanka/Лужанка 5) Nove Szelo/Нове Село 6) Bodoliv/Бодолів	1) Halábor/Галабор 2) Zápsony/Запсонь 3) Kígyós/Кідьош 4) Asztély/Астей 5) Beregújfalv/Bерегуйфалу 6) Badalovo/Бадалово ¹⁰³
3	2 березня 1995 р. ¹⁰⁴	Берегівський	1) Vuzlove/Вузлове 2) Harazgyivka/Гараздівка 3) Derenkovec/Деренковець 4) Dzvinkove/Дзвінкове 5) Gyidove/Дідове 6) Dobroszilja/Добросілля 7) Ivanyivka/Іванівка 8) Lipove/Липове 9) Koszini/Косини 10) Szonyacsne/Сонячне 11) Csetove/Четове	1) Batyovó/Батьово ¹⁰⁵ 2) Gút/Гут 3) Som/Шом 4) Harangláb/Горонглаб 5) Déda/Дийда 6) Bene/Бене 7) Jánosi/Яноші 8) Hetyen/Гетен 9) Kaszony/Косонь 10) Kisporovo/Мале Попово 11) Csetfalva/Четфалва

¹⁰¹ Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про відновлення деяким населеним пунктам Ужгородського району Закарпатської області колишніх найменувань». Київ, 22 лютого 1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/765-12> (дата звернення: 21.03.2014).

¹⁰² Указ Президії Верховної Ради України «Про відновлення деяким населеним пунктам Берегівського району Закарпатської області колишніх найменувань». Київ, 21 вересня 1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1592-12> (дата звернення: 21.03.2014).

¹⁰³ Оригінальна історична назва поселення – Badaló (Бадалов), тож у цьому випадку прийнято половинчасте рішення, оскільки змінилося лише те, що в офіційних документах замість «Бадалів» використовується назва «Бадалово». Цим проігноровано результати референдуму, рішення Бадалівської сільської та Берегівської районної рад, які виступали за варіант Бадалов. Джерело: Ijjas M. Politikai akadályokkal... С. 390.

¹⁰⁴ Про відновлення окремим населеним пунктам Берегівського, Виноградівського, Мукачівського та Ужгородського районів Закарпатської області колишніх найменувань. Київ, 2 березня 1995 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/137/95-пв> (дата звернення: 21.03.2014).

¹⁰⁵ Оригінальна історична назва поселення – Bányú (Батю), тож тут теж маємо половинчасте рішення, оскільки змінилося лише те, що в офіційних документах замість «Вузлове» використовується назва «Батьово».

3	2 березня 1995 р. ¹⁰⁶	Виноградівський	1) Julivci/Юлівці	1) Gyula/Дюла
		Мукачівський	1) Driszina/Дрисіна 2) Liskove/Ліскове 3) Rivne/Рівне	1) Dercen/Дерцен 2) Fornos/Форнош 3) Szernye/Серне
		Ужгородський	1) Derevci/Деревці 2) Komarivci/Комарівці 3) Pavlove/Павлове 4) Prikordonne/Прикордонне 5) Szolenci/Солонці 6) Sztrumkivka/Струмківка 7) Tiszjanka/Тисянка 8) Cehlivka/Цеглівка	1) Bátfa/Батфа 2) Palágykomoróc/ Паладь-Комарівці 3) Palló/Палло 4) Botfalva/Ботфалва 5) Kisszelmenc/Мали Селменці 6) Szürte/Сюрте 7) Tiszaágtelek/Тисаагтелек 8) Téglás/Тийглаш
4	19 жовтня 2000 р. ¹⁰⁷	Виноградівський	1) Bobove/Бобове 2) Bratovo/Братово 3) Gyivicsne/Дівичне 4) Gyakovo/Дяково 5) Zabolotta/Заболоття 6) Klinove/Клинове 7) Klinovecka Hora/Клиновецька Гора 8) Petrovo/Петрово	1) Tiszabökény/Тисобикень 2) Batár/Ботар 3) Forgolány/Форголань 4) Nevetlenfalu/Неветленфолу 5) Fertőszalmás/Фертешоламаш 6) Akli/Оклі 7) Aklihegy/Оклі Гедь 8) Péterfalva/Пийтерфолво

Не зазнала зміни офіційна назва м. Берегове попри те, що за ініціативою берегівської районної ради ТУКЗ із цього питання вже 25 листопада 1990 р. провело референдум¹⁰⁸. У єдиному місті Закарпатської обл., де більшість становлять угорці, з 20 841 виборця у волевиявленні взяли участь 13 842 особи, з яких 12 451 проголосувала «за», 1 001 – «проти», а 384 бюлетені визнали недійсними. Тобто 66 % виборців прийшли на виборчі дільниці, з них 89,9 % підтримало відновлення історичної назви м. Берегас. Однак результати цього голосування Верховна Рада України не затвердила, покликаючись на те, що на час проведення цього місцевого референдуму в Україні ще не набув чинності Закон «Про всеукраїнський та місцевий референдуми», тож волевиявлення берегівчан можна вважати всього лише соціологічним опитуванням¹⁰⁹. За

¹⁰⁶Про відновлення окремим населеним пунктам Берегівського, Виноградівського, Мукачівського та Ужгородського районів Закарпатської області колишніх найменувань. Київ, 2 березня 1995 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/137/95-пв> (дата звернення: 21.03.2014).

¹⁰⁷Постанова Верховної Ради України «Про відновлення деяким населеним пунктам Виноградівського району Закарпатської області колишніх найменувань». Київ, 19 жовтня 2000 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2060-14> (дата звернення: 21.03.2014).

¹⁰⁸Ijjas M. Politikai akadályokkal... С. 390.

¹⁰⁹Fogarasi: Berehovo=Beregszász. *Beregi Hírlap*. 2010. 26 липня. URL: http://www.beregihirnap.uz.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=679:berehovo-beregszasz&catid=4:kozelet&Itemid=4 (дата звернення: 02.07.2014).

20 років, 31 жовтня 2010 р., у місті провели повторний референдум про повернення історичної назви м. Берегове, однак, як і в першому випадку, його результати виявилися недійсними, оскільки кількість голосів «за» виявилася меншою за 50 % від загальної кількості виборців¹¹⁰.

¹¹⁰9 липня 2010 р. на засіданні Берегівської міської ради одногослосно підтримано ініціативу міського голови про повернення місту історичної назви за результатами місцевого референдуму, проведеного ще 1990 р. Відповідну заяву міська рада надіслала Закарпатській обласній раді вже 12 липня. Спочатку таке рішення мала затвердити обласна, а вже потім – Верховна Рада України. Однак облрада навіть не винесла це питання на розгляд, посилаючись на недосконалість документа та положення Закону «Про всеукраїнський та місцевий референдуми», ухваленого 1991 р. (Tóth Ferenc: *A megyei tanács elutasította a városvezetés Beregszász történelmi nevének visszaállítását kérelmező beadványát...* часопис «Beregszász», 15 вересня 2010 р. URL: <http://www.beregovo.uz.ua/hu/index.php/varoshaza/386-a-megyei-tanacs-elutasította-a-varosvezetes-beregszasz-toertnelmi-nevenek-visszaallitasat-kerelmezo-beadvanyat-.html> (дата звернення: 09.07.2014)). Після цього Берегівська міська рада ухвалила рішення про проведення нового референдуму в Береговому, який пройшов одночасно з місцевими виборами 31 жовтня 2010 р. Згідно з даними виборчкому, з 19 563 виборців міста в референдумі взяли участь 10 062 особи, тобто 51,4 % від загальної кількості. За повернення історичної назви місту проголосувало 4 688 осіб, тобто 46,6 % виборців, які взяли участь у голосуванні. Проти – 4 358 осіб, тобто на 330 голосів менше. На підставі цього в багатьох закарпатських ЗМІ та угорській пресі з'явилися повідомлення, що, згідно з чинним законодавством, Береговому необхідно повернути історичну назву, оскільки референдум був чинним, а кількість голосів «за» – більшою за кількість голосів «проти». Натомість новинний сайт «Zakarpattya», покликаючись на ст. 41 розділу IV Закону «Про всеукраїнський та місцевий референдуми», у якій вказано, що «проект закону, рішення вважається ухваленим громадянами, якщо за нього було подано більшість голосів громадян від числа тих, хто взяв участь у референдумі», стверджував, що хоча референдум був чинним, однак не може вважатися результативним, адже для цього необхідно 5 033 голосів «за». А за повернення місту історичної назви проголосувало всього 4 688 виборців. Отже, хоча сам референдум про повернення місту історичної назви і був чинним, оскільки в ньому взяло участь 51,4 % від загальної кількості виборців, однак результативним його визнати не можна, бо тільки 46,6 % тих, хто взяв участь у голосуванні, підтримали перейменування. При цьому підозріло високою була кількість бюлетенів, визнаних недейсними, – 1 016 (10 % від загальної кількості). Такого ніколи раніше не траплялося, оскільки звичайна частка недейсних становить максимум 1–2 %. Тож, на думку порталу «Zakarpattya», не можна унеможливити і спроби фальсифікації результатів референдуму. Недейсними визнаються бюлетені, на яких виборець позначив галочкою обидва можливі варіанти або жоден із них. Інша можлива причина – виборцям української національності давали бюлетені угорською мовою, а виборцям угорської національності – українською, які вони не розуміли. Про це говорило багато людей ще в день голосування. (Eredménytelen volt a referendum. *Kárpátinfo*. 2010. 18 листопада. № 46 (Вип. 14). С. 2. URL: http://www.karpatinfo.net/hetilap/2010/info_201046.pdf (дата звернення: 09.07.2014) / Берегівці так і не підтримали перейменування Берегова на Берэгсас. *Закарпаття онлайн*. 2010. 9 листопада. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/75177-Berehivtsi-taky-ne-pidtyumaly-pereimenuvannia-Berehova-na-Berehsas> (дата звернення: 09.07.2014). Голова обласної організації націоналістичної партії «Свобода» Олег Куцин також заперечував законність референдуму. На його думку, під час проведення плебісциту тричі порушено українське законодавство: на бюлетенях був текст не тільки українською, а й угорською мовою, україномовний та угорськомовний тексти запитання були не ідентичними, а на позначення відповідей «Так» або «Ні» супровідний текст пропонував непередбачене законодавством перекреслення відповідних слів, а проставлення «галочки». (Az ukrán nacionalisták érvényteleníténék a beregszászi népszavazás eredményét. *Magyar Távirati Iroda (MTI)*. 2010. 3 листопада. URL: http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/36355_az-ukran-nacionalistak-ervenytelenitenek-a-beregszaszi-nepszavazas-eredmenyet (дата звернення: 09.07.2014).

Отже, зміни державної належності закарпатських земель у ХХ ст. несли і зміну назв населених пунктів. Хронологічно п'ята реформа найменувань топонімів розпочалася наприкінці радянської епохи. На відміну від попередніх, це була ініціатива знизу, яка досягла офіційних результатів уже за незалежної України. Посилаючись на норми міжнародного й українського законодавств, закарпатські угорці ініціювали через місцеві ради референдуми щодо повернення оригінальних історичних найменувань тим населеним пунктам, де компактно проживають угорці. Результати таких плебісцитів, згідно з Конституцією України, місцеві органи влади спрямували на затвердження до українського парламенту.

Справою повернення історичних назв угорським населеним пунктам зайнялися дві інституції: ТУКЗ як організація, що представляє інтереси закарпатських угорців і головний ініціатор проведення референдумів, та Центр гунгарології як залучена владою експертна наукова установа, що мала дати висновок щодо назв, проголосованих на місцевих референдумах. Однак ці дві інституції мали дещо різні погляди, і навіть проведена в Ужгороді для їх зближення міжнародна зустріч у травні 1991 р. дала незначний результат. Різничитання стосувалися насамперед визначення історичних назв населених пунктів. Якщо ТУКЗ вважало такими довші варіанти назв із розрізнявальними початковими основами/префіксами, затверджені при складанні реєстру назв населених пунктів у 1898–1912 рр., а також посилалося на думку місцевого населення, то Центр гунгарології, керуючись науковим підходом, виступав за коротший варіант найменування без початкової розрізнявальної основи/префікса. ТУКЗ вбачав вихід у використанні подвійних варіантів назви, тобто в тому, щоб кожен населений пункт мав офіційну державною мовою та офіційну угорською. Однак це суперечило нормам Закону «Про мови в Українській РСР» від 1989 р., яким для кожного населеного пункту була передбачена тільки одна офіційна назва. Внаслідок цього думки ініціаторів процесу й експертів не завжди збігалися, що значно сповільнювало повернення угорським населеним пунктам їхніх історичних назв, утруднювало роботу відповідних державних органів. Зрештою, обласна рада в більшості випадків узяла за основу не рекомендовані Центром гунгарології варіанти найменувань, а визначені на місцевому рівні, і спрямувала відповідне рішення на затвердження до Верховної Ради України.

За аналізований період Верховна Рада України затвердила відновлення історичних найменувань майже для півсотні населених пунктів Закарпаття з компактним проживанням угорців – відхилено всього кілька. Але у всіх цих випадках йшлося про села та селища.

Наукове видання

Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення: монографія / [від. ред. І. Патер; упоряд.: О. Муравський, М. Романюк]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 348 с.

Літературний редактор

Наталя Галевич

Коректор

Світлана Іваник

Упорядник науково-довідкового апарату

Оксана Рак

Обкладинка

Ольга Шингур

Макет та художньо-технічне редагування

Дмитро Савінов

Підписано до друку 24.12.2020. Ум. друк. арк. 25,76

Друк офсетний. Формат 70x100/16.

Наклад 75 прим.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026 Львів, вул. Козельницька, 4. Тел: (032)-270-70-22
e-mail: inukr@inst-ukr.lviv.ua